

Népies modern – vidékies modern: válogatás az 1945–1960 közötti falutervezés levéltári dokumentumaiból ^[1]

Az alábbiakban közlök és bemutatott tervrajzok a magyar vidéki településtervezés meghatározó korszakából származnak, mely korszak a múlt század negyvenes éveitől a hatvanas évekig terjedt. Ez a bő két évtized döntő társadalmi átalakulást hozott vidéken, amit röviden a parasztság felszámolásának időszakaként lehetne meghatározni. A vidék átalakulásának társadalomtörténeti aspektusai viszonylag ismertek, ugyanakkor kevesebb figyelmet kaptak mindeddig az átalakulás térbeli következményei. Mindenekelőtt a volt uradalmi puszták, majd a tanyák felszámolására és a helyükbe lépő új falvakra érdemes utalni. Az alábbi, főként levéltári forrásokból összeállított virtuális kiállítás a vidéki településtervezés korabeli törekvéseit mutatja be.

A népies modern

A vidéki társadalom második világháború utáni története viszonylag jól feldolgozott [popup title="téma" format="Default click" activate="click" close text="Csupán két alapvető összegző munka: Ö. KOVÁCS JÓZSEF: A paraszti társadalom felszámolása a kommunista diktatúrában – A vidéki Magyarország politikai társadalomtörténete 1945–1965. Korall, Bp., 2012; GUNST PÉTER (szerk.): A magyar agrártársadalom a jobbágyság felszabadításától napjainkig. Napvilág Kiadó, Bp., 1998.]. Jól kisebb számban, de születtek munkák a tér [popup title="átalakulásáról" format="Default click" activate="click" close text="BELENYI GYULA: Az alföldi városok és a településpolitikai 1945–1963. Csongrád Megyei Levéltár, Szeged, 1996 /Dél-Alföldi évszázadok 7./; EPERJESSY ERNŐ: Puszták népe a Zselicben. Mikszáth Kiadó, Bp., 2006; ERDEI FERENC: Egy régi települési probléma új megoldásai. Erdei Ferenc válogatott írásai és beszédei. Kossuth Kiadó, Bp., 1974, 247–373.; HAJDÚ ZOLTÁN: A Tanyai Tanács története. A „szocialista tanyapolitika” alapvetése és a tanyakérdés megoldásának radikális, voluntarisztikus kísérlete. Alföldi Tanulmányok, 1990–1991. 14.sz. 105–124.; HONVÁRI JÁNOS: A géppálmások története. Távtan, Bp., 2003.]. A faluépítés tervezési dokumentumainak történeti áttekintése mindezekhez új és érdekes nézőpontot kínál: rávilágít például arra, hogy a forrásokban gyakran „szocialista faluként” nevezett új községek voltaképpen nem a szocializmushoz, hanem a korszak általános mérnöki ideáljaihoz kötődtek. Ez a mérnöki szemlélet még a második világháború előtt alakult ki, és egyszerre jellemezte a műlthoz való kötődés (vagy legalábbis a lokális értékek felismerése) és a [popup title="radikális modernitás" format="Default click" activate="click" close text="HÁMORI PÉTER: Korszerű és népi? Korszerű vagy népi? Víták a magyar falu építészetéről a huszadik század első felében. Századvég, 2004. 4.sz. 3–26.]. Az elsöre ellentmondásnak tűnő alapelvekből született meg az összefoglalóan „népies modernként” nevezhető irányzat. Legnevesebb, a világháború előtt és után is aktív képviselői [popup title="Tóth Kálmán" format="Default click" activate="click" close text="Tóth Kálmán (?–?) építész, a két világháború között a Balaton-felvidék népi építészetét kutatta. A népies modern építészek vezető alakja, később az ONCSA vezető mérnöke. A második világháború után az Országos Házépítő Szövetkezet megszervezésével kívánta folytatni a munkát, de 1949 után háttérbe szorult. Munkásságáról maga írt: TÓTH KÁLMÁN: Építész-mérnökök és népi építész 1930–1950. Ethnographia, 1978. 3. 426–433.] és [popup title="Rácz György" format="Default click" activate="click" close text="Rácz György (Tóketerebes, 1907 – Bp., 1989): Ybl-díjas építész (1957). Fiatalon a szociális lakásépítészet kérdése foglalkoztatta, a modern mozgalom híve, az ONCSA házak tervezőinek egyike. Az államosítások után 1948-tól az ipari és a mezőgazdasági tervezőintézeteknél dolgozott."][popup title="voltak" format="Default click" activate="click" close text="HADIK ANDRÁS: A népi irányzatról, a falu építészetéről. Építészet és tervezés Magyarországon 1945–65. Magyar Építészeti Múzeum Katalógusa, Bp., 1992, 27–32.; MAJOR MÁTÉ: Népi építészlet vagy népies építészlet. Tér és forma, 1943. 16.sz. 20–21.; TÓTH KÁLMÁN: Új falu, új otthon. Faust, Bp., 1947; SÁRI ZSOLT: Típusterves építkezések és az életmód változásainak kapcsolata. CSERI MIKLÓS–SÁRI ZSOLT (szerk.): Vidéki életmódváltozások a 20. században. Szabadtéri Néprajzi Múzeum, Szentendre, 2009, 21–52.; TÓTH KÁLMÁN: Építész-mérnökök és a népi építészlet 1930–1950. Ethnographia, 1978. 89.sz. 426–433.].

A „népies modern” a harmincas években még inkább népies volt, mint modern, majd idővel inkább modern, mint népies. A népi tradícióktól való elszakadás olyan mértékű volt, hogy a negyvenes évek második felétől kibontakozó tervezési gyakorlat ugyan még a népies modern utolsó virágokra, de egyben a hatvanas évekre kiterjedő új időszak gyakorlóitára is. Utóbbit a népies modernről való elkülönítés érdekében vidékies modernként nevezhetjük, mely már nem törekedett a hagyományos falukép fenntartására, különösen nem a hagyományos lakó és gazdálkodó parasztelek továbbvitelére. Jellemzője a múlttal való szakítás, ideálja a vidéki agrár-munkásalak és a koncentrált nagyszemélyes terben is elválo településrendje. Mintáit egyértelműen a városstervezés, ipartervezés és lakásstervezés korabeli *standard*jaihoz igazította, ahol ugyanúgy a tömegtermelés és a funkciók merev elválasztása volt az uralkodó [popup title="narratíva" format="Default click" activate="click" close text="KOTSIS ENDRE: Mezőgazdasági építészlet. Mezőgazdasági Kiadó, Bp., 1954; PERÉNYI IMRE–FARAGÓ KÁLMÁN–MAJOR JENŐ: Mezőgazdaság és településtervezés. Műszaki Könyvkiadó, Bp., 1962.].

A feltárt dokumentumok

Az imént vázlatosan leírt folyamatokról jelen sorok szerzője 2013-ban „*Falvak az uradalmak helyén*” címmel jelentetett meg [popup title="kötet" format="Default click" activate="click" close text="TAMÁSKA MÁTÉ: Falvak az uradalmak helyén. A megszűnt nagybirtok telepes községeink építésze 1945 után. Martin Opitz Kiadó, Bp., 2013.]. Ebben szorosán véve az uradalmi falvak sajátos településrendjének az 1945 utáni felbomlása és az új községek építésze volt a téma (pl. Nagykarácsony, Mátyásdomb), ám ezzel kapcsolatban a falusi tervezés 1940–1960 közötti általános tendenciái is feltárultak. Az is világossá vált, hogy a volt uradalmi falvak helyén létesített új községek csak kicsiny szeletét képezték annak a falurendezési munkának, amely több száz községnél arculatát írta át a negyvenes évek második felétől kezdve.

A tervezési dokumentumok feltárása volt az elsődleges célja annak a kutatási munkának, amely 2016–2017-ben a Magyar Nemzeti Levéltárban őrzött iratanyagot tekintette át, elsősorban az építésügyi és a földművelésügyi központi szerveinek dokumentumaira [popup title="koncentrálni" format="Default click" activate="click" close text="A kutatás az alábbi fondokat érintette elsősorban: Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (továbbiakban: MNL OL), Az államigazgatás felsőbb szervei (XIX) Építésügyi (1945–1989) (D); MNL OL XIX-D-1 Újjáépítési Minisztérium (1945–1946); MNL OL XIX-D-2 Építés- és Közmunkaügyi Minisztérium (1946–1949); MNL OL XIX-D-3 Építésügyi Minisztérium (1949–1967); MNL OL XIX-K 1 Földművelésügyi Minisztérium (1945–1967); MNL OL XIX-K 11 Országos Földhivatal (1945–1950).]. Az előkerült tervek legnagyobb része településrendezési térkép, jóval kisebb számban kerültek előlakóház- vagy üzemi épülettervek, utóbbiak is jellemzően típusterv katalógusból kiemelt anyagok. Ennek megfelelően az alábbi válogatás is elsősorban a falvak alaprajzával foglalkozik.

A falvak alaprajzi tervezését a lakóépületekkel, gazdasági épületekkel ellentétben sokkal kevésbé befolyásolták a népi tradíciók. A népi építészlet kutatói kezdetben maguk sem fordítottak nagy figyelmet a kérdésre. Mindez talán azzal is magyarázható, hogy a *Teleki Pál* fémjelzte hazai geográfia komoly eredményeket mutatott fel a falualaprajzok rendszerezésében. A népiesnek nevezhető építészek számára ezért sokáig „földrajz” témának tűnhetett a falu „kétdimenziós” [popup title="szerkezet" format="Default click" activate="click" close text="PRINZ GYULA–TELEKI PÁL: Magyar földrajz. A magyar munka földrajza. Kir. M. Egyetemi Nyomda, Bp., 1937.]. Bármi is lehetett a háttérben, az egyértelmű, hogy az 1945 utáni falutervezésben nem a népi hagyományok, hanem a korszak modern városstervezési mintázatai köszöntek vissza. A falutervezés tehát az épülettervezést jó másfél évtizeddel megelőzve lett inkább modern, mint népies. A „sietség” másfelől meg is bosszulta magát, mivel a korukat messze megelőző falutervek jelentős része papíron maradt, vagy a későbbiekben az élet átírta az eredeti kimérések funkcionális tagolását.

A jelen válogatás alapját képező, 2016–2017 során feltárt levéltári dokumentumok négy nagy csoportba voltak rendezhetőek.

- (1) Az első rész a Budapestet körülölelő falusi zónát mutatja be, ahol – nem függetlenül Budapest tervezett rendezésétől – rendkívül aktív munka folyt.
- (2) A második rész szemlélteti a tulajdonképpeni vidéki tervezést. Azt a munkát, amely új falvakat álmodott a korábbi uradalmi és tanyás szörványok helyére.
- (3) A harmadik rész egy speciális problémát, a vidékies modern falutervek és a történeti falustruktúra kapcsolatát tekintti át.
- (4) Végül – noha a feltárforrások itt voltak a leghiányosabbak – vázlatosan szó esik majd az épülettervezés átalakulásáról is.

Mielőtt azonban a tervek ismertetésére sor kerülne, a korszak jellemző tervezési attitűdjének érzékeltetésére a szocialista elkötelezettségű [popup title="Major Máté" format="Default click" activate="click" close text="Major Máté (Baja, 1904 – Bp., 1986): építész, egyetemi tanár, Kossuth-díjas (1949), Ybl-díjas (1960), Herder-díjas (1977), az MTA tagja (l. 1949. r. 1960). A második világháború előtt a modern mozgalom híve, egyben elkötelezett szocialista építész. A háború után a baloldali-kommunista építészcsoporthoz tartozott, majd évtizedeken át a hazai építészeti szemlélet meghatározó alakja, aki a szakma mellett a nagyközönség ízlését is formálta.] vezetésével 1946-ban indult *Új Építészlet* című folyóirat célkitűzéseit érdemes idézni. Noha szoros értelemben csak a folyóiratról szólnak az alábbi sorok, valójában a háború utáni regionális, települési és építészeti tervezés főbb sarokpontjait ragadhatjuk meg segítségükkel.

[2]

„Miről is szól tehát az Új Építészet?

1. Az ország, város és községrendezésről, mert átfogó nagy terv, egységes koncepció nélkül az építészet részletproblémáit nem lehet megoldani.
2. Szervezett korszerű lakótelepekről, mert a dolgozók otthonának megteremtése csak nagyobb, szervezett egységekben elégítheti ki a jogos igényeket.
3. Lakó köz-, ipari és mezőgazdasági épületekről, mert ezek a nagyobb egységek elemei és csak jó elemekből lehet jó szervezetet felépíteni.
4. Az épületek belső teréről és berendezéséről, mert a külső forma a belső tér tükre és a belső tér emberi méretei a jó bútorelemeknek alapulnak.
5. Az új építési anyagok, szerkezetek, munkamódszerek és az előregyártás kérdéseiről, mert az újjáépítés óriási munkamennyiségét csak az építéstechnikák legfejlettebb eszközeivel lehet racionálisan elvégezni s valóban új építészetet csak új módszerekkel és új anyagokkal lehet teremteni.
6. Az építészet történetéről és hagyományáról, mert az „új”-ság nem a tradíció megtagadását, hanem annak helyes értelmezését, tehát nem a formák szolgai utánzását, hanem a tanulságok levonását jelenti.
7. A társművészetekről, mert az iparművészet, festészet, szobrászat, sőt az irodalom és a zene sem választható el mereven az építészettől, s míg egyrészt ezt a szellemi testvériséget közeledéssel kell ápolni, emelni, az egymás rovására itt-ott elkövetett határsértések elkerülésére tisztázni kell az összefüggéseket, a hatásköröket is.
8. Tervpályázatokról és kiállításokról, mert alkalmat adnak a magyar (és külföldi) építészek erőinek felmérésére, a tehetségek kiemelésére, a haladást szolgáló termékeny kritika gyakorlására.
9. És beszélni fog az építészet gazdasági, pénzügyi és jogi problémáiról, melyek nélkül nincs reális terv, megvalósuló gondolat, könyvekről, folyóiratokról, melyek az építészet kincseit gyűjtik egybe a világ minden [popup title="tájérol"] format="Default click" activate="click" close text="Új Építészet, 1946. 1. sz. 3–4. – Szerkesztői manifestum. (Néhány helyen rövidítve az eredeti szöveg.)"]”.

Budapest falusi gyűrűje

Az 1945-ös földreformhoz kapcsolódóan országszerte százezres nagyságrendben osztottak ki új házhelyeket. A munkát koordináló Országos Földbirtokrendező Tanács helyi bizottságai rendszerint – az adott régió szokásainak megfelelően – az út mentén sorban vagy elszórtan, tanyaszerűen mérték ki a házhelyeket. Mindez a legritkább esetben egyezett a modern településtervezés elveivel, amely éppen a települési struktúrák tömörítésére törekedett.

Elsőként Budapest környékének rendezését vette át az építésügy a földhivataloktól (a tervek többségét a még működő Fővárosi Közmunkák Tanácsa jegyezte). A magyar főváros körül viszonylag kiterjedt falusias gyűrű feküdt. Már a századfordulótól jellemző volt, hogy a vidékről felköltözők nem a városban, hanem a jóval olcsóbb elővárosi zónában vettek házhelyet. Ez a tendencia a földosztások után felerősödött.

Mivel a negyvenes években már napirenden volt Nagy-Budapest kialakítása, a környező falvak új telepeinek rendezése kiemelt feladatként jelentkezett. Eleinte a meglévő települési-társadalmi adottságok koordinálásával munkás kertvárosi, családi házas övezetek létrehozását szorgalmazták. Később azonban a vidékies terveket felváltották a nagyvárosi mintázatokat, a többklakásos társasházakat.

1. Törökbálint házhelyosztási terve

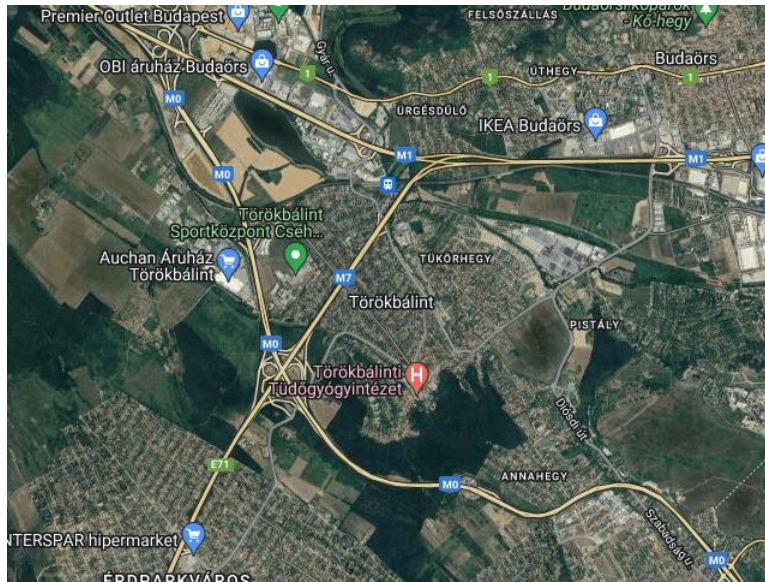

[3]

[Tovább a galéria oldalára](#) ^[4]

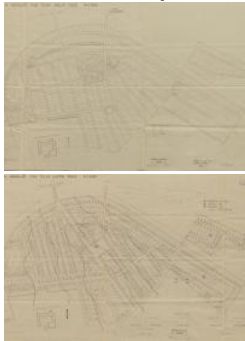
1946.

Jelzet: MNL OL XIX–D–2c – Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, Az államigazgatás felsőbb szervei, Építésügy, Építés- és Közmunkaugyi Minisztérium, Területrendezési tervező műhely – Stencilezett másolat.

A tervezett MÁV-telep egy képzeletbeli félkör egy cikkelyét rajzolja elénk, amelynek keleti határát az akkor még működő HÉV, északi határát a vasút jelölte ki. A központban parkosított főtér található, a nagyobb utcákon zöld fasorok futnak végig. Ami mindebből megvalósult, az nem több mint az utcakiosztás. A főteret teljes egészében elfoglalta az iskola épülete, a település főtenyelyének szánt fasor vonalában pedig az autópálya szeli ketté a belterületet.

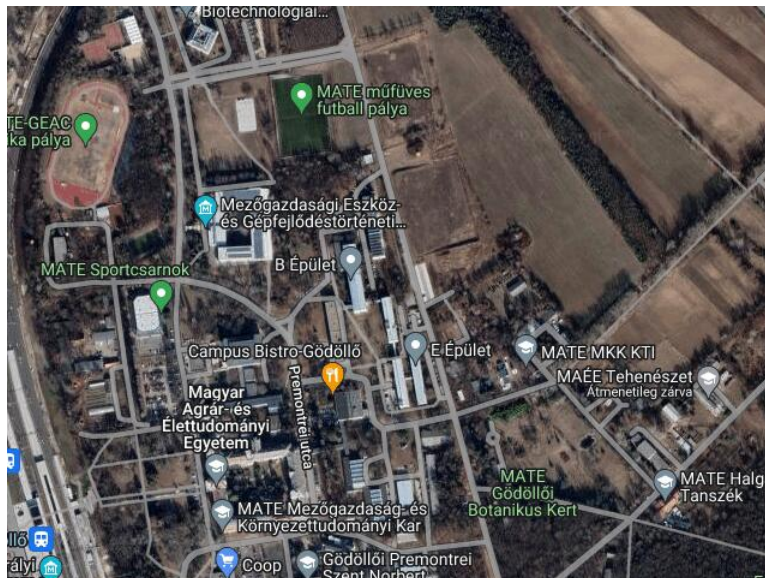
2. Vasutas telep Gödöllőn (Tervező: Kovács József)

[Tovább a galéria oldalára](#) (7)

1947.

Jelzet: MNL OL XIX-D-2c – Stencilezett másolat.

Az előkészítésnél a szakszervezetet is bevonták, amely a tervet teljes támogatásáról biztosította. Ennek ellenére a felvázolt telepből egyedül a sportpálya valósult meg. Holott a húszas években épített neobarokk premontrei gimnáziumot (ma Szent István Egyetem épülete) ellensúlyozó vasutas telep a klerikális Horthy-rendszer és az 1945 utáni baloldali (egyelőre még nem kommunista) rendszer egymásutániságának is szimbóluma lehetett volna.

3. Dunakeszi-Alag bővítési terve, illetve a Szabadságligeti Vasutas Szövetkezeti

(8)

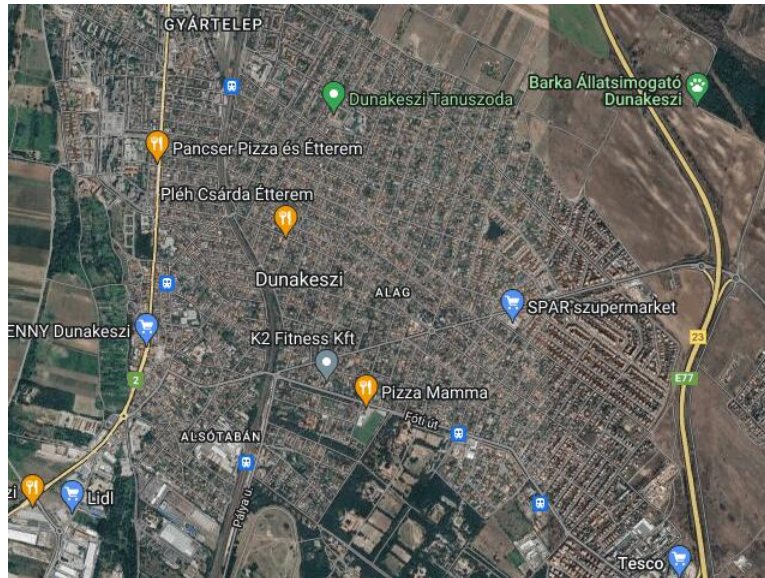

[Tovább a galéria oldalára](#) ^[9]

(Tervező: [popup title="Jankovich István" format="Default click" activate="click" close text="(Pribéri) Jankovich István (1920 – 2002): Nagypapja Árkay Aladár, a magyar építészettörténet egyik legismertebb alkotója. Ő is az építészpályát választja. A háború utáni falutervezés egyik meghatározó alakja, később a műegyetem tanársegédje. 1956-ban részt vesz a forradalomban, majd emigrációba kényszerül. Nemzetközi hírnevet a németül megjelenő Túléltem a halálatot című kötetének köszönheti, amelyben egy autóbaleset utáni halálélményét osztja meg az olvasókkal. Bővebben: POÓR JÓZSEF: IdőKAPU – Jankovich István áthallásai. VTV stúdió, 2012.)"]

1947.

Jelzet: MNL OL XIX-D-2c – Eredeti kézzel rajzolt, valamint stencilezett másolat.

Dunakeszi összekötése a fővárossal régóta napirenden volt, hiszen ez a község adott otthont a fővárosi közönség egyik legelőkelőbb sportlétesítményének, a lóversenypályának. Korábban az Andrássy utat a Fővárosi Közmunkák Tanácsa a lóversenypályáig kívánta volna meghosszabbítani és elegáns villanegyeddal lezárni. A népies modern településtervezés természetesen már nem elit villatelepekben, hanem vasutas munkástelepekben gondolkodott. Az úrinak minősülő lovassportot pedig a munkássport, a futball egészítette, illetve váltotta volna ki. Az északi telep futballpályája ma is működik, a déli beépült ugyan, de az utca íves kanyarulata őrzi a futópálya kijelölt nyomvonalát.

4. Fót-Sikátorpuszta vázlatterve

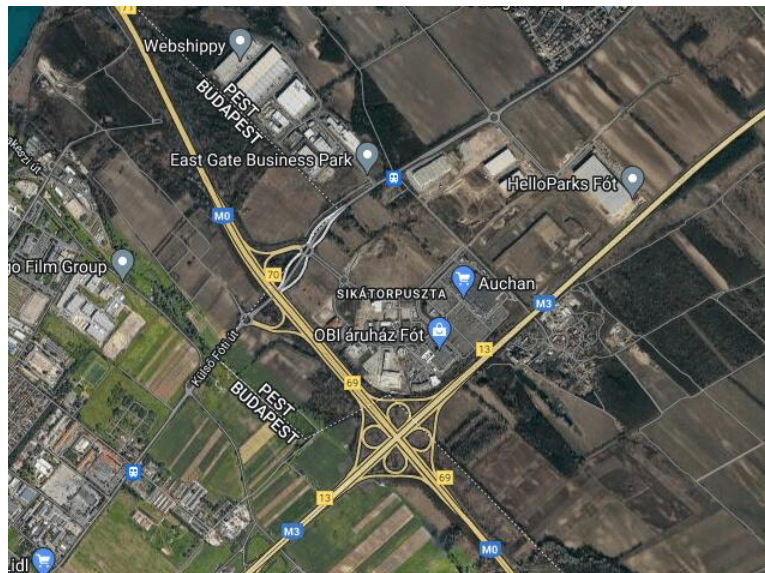

^[11]

[Tovább a galéria oldalára](#) ^[12]

Dátum nélkül

Jelzet: MNL OL XIX-D-2c – Stencilezett másolat.

A Budapestet keletről félkörben ölelő „nagybirtok” gyűrű Gödöllőtől Alagig húzódott, magába foglalva Fótot is. Fótan bőven akadt tehát házhelyeknek felosztható terület. Sikátorpuszta ideális helynek tűnt. Budapesttől csak a Csömör patak választotta el, az út mentén feküdt, így alkalmas helyszín lett volna egy főváros közeli, de mégis vidéki életmódhoz. A vázlatrajz közvetlenül a háború után készülhetett, amire az is utal, hogy a leendő tanyaközpont fő szervező épületének még a templomot rajzolták be. Beszédés a „tanyaközpont” elnevezés is. Azzal számoltak tehát a földosztók, hogy a parasztság a kiosztott földeken alföldi mintára kint fog élni és dolgozni, a tanyaközpont pedig ennek a szétszórt struktúrának csupán adminisztratív központja lett volna. A tanyásodásra azonban nem került sor, 1949-től pedig az országos szabályozás tiltotta is a külterületi építkezést. Később mezőgazdasági telepként bővült tovább. Az autópálya miatt a vidékies csönd már a múlté. Sőt, az út túloldalán található elővárosi raktárházak miatt a táji környezet is erősen urbanizált.

5. Cinkota nagyközség házhelyosztási térképe

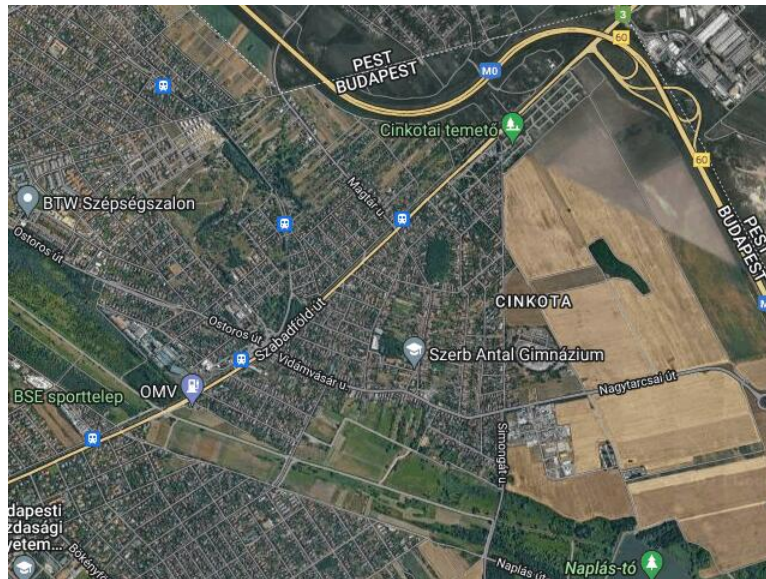

[13]

[Tovább a galéria oldalára](#) [14]

1946.

Jelzet: MNL OL XIX-D-2c – Stencilezett másolat.

A terven a korban igen divatos szomszédsági egységeket látunk. Mindegyik szomszédsági egység alközponttal, saját kis főtérrel rendelkezik. Később a délkeleti településrész kijelölt központját részben magánosították (üzemi terület, lakópark), de középpont egy zöld közpark ma is jól kivehető.

6. Vecsés házhelyosztási terve (Tervező: Lukács László)

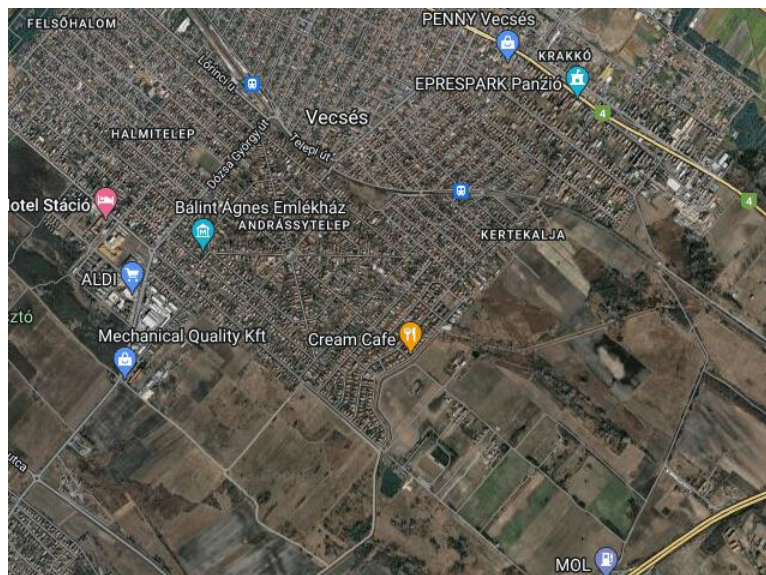

[15]

[Tovább a galéria oldalára](#) [16]

1949.

Jelzet: MNL OL XIX-D-2c – Stencilezett másolat.

Vecsés a budapesti agglomeráció gyűrű legendás zöldséges községe. A homoki három város (Cegléd, Nagykőrös, Kecskemét) fejlett, piacozó paraszti zöldség-gyümölcs kultúrája Vecsésen közvetlenül a város szomszédságában, a piacokhoz közel fejlődhetett tovább. A vasúti kapcsolat egyben a bejáró munkások számára is vonzóvá tette Vecsést (1910-ben 4119, 1941-ben már 14 075 lakosa volt). A házhelyosztási terv a már meglévő, a vasútvonal mentén terjeszkedő déli részt bővítette volna ki. A tervből csak a korábbi utcákhoz csatlakozó párhuzamos utcakimérés valósult meg. Az alléval, szélén ligetes főtérrel kialakított északi városrész a budapesti Üllői út felől érkezők első benyomása lett volna a településről. A rendkívül értékes telkeket végül logisztikai és ipari csarnokok foglalták el.

Modern falvak a puszták és tanyák helyén

A földreform során házhelyhez és földhöz jutott új gazdák egy jelentős része nem saját falujában, hanem az ország ritkábban lakott vidékein kapott földeket. Jellemzően olyan területeken, amelyeken korábban kiterjedt uradalmi gazdálkodás folyt, majorságokkal, gépesített mezőgazdasági üzemekkel. A nagybirtokok helyén létesített új községek kijelölésével megkezdődött a magyar településstruktúra háború utáni átalakítása. Az új községek ügye 1949-ben vett újabb fordulatot a Tanyai Tanács megalakulásával. A tanyasiak falvakba telepítése évtizedeken át tartó folyamat volt. Az új községek számáról némi eligazítást ad, miszerint 1945–1950 között nagyságrendileg 130 új község került be a magyar helységnevtárba.

7. Nagykanizsa, Sánci-major házhelyosztási terve

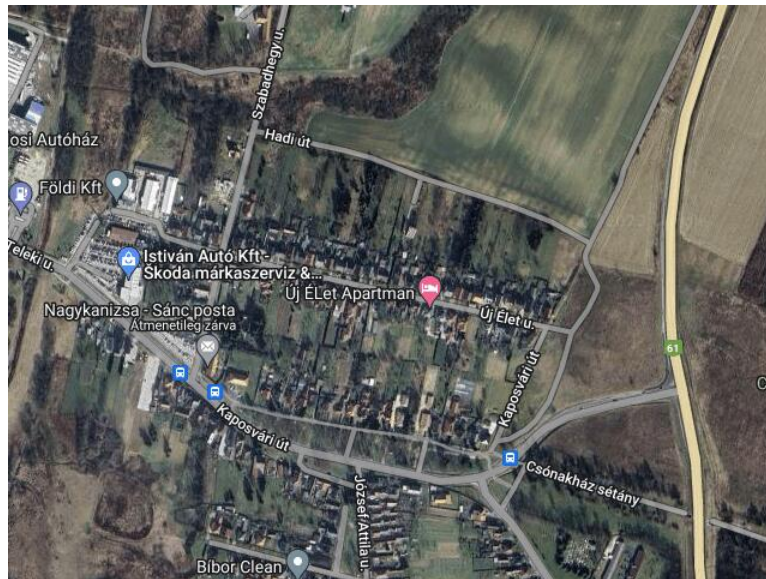

[17]

[Tovább a galéria oldalára](#) [18]

1948.

Jelzet: MNL OL XIX-D-2c – Stencilezett másolat.

A jellemzően bérmunkásokkal, szerződéses cselédekkel dolgoztató uradalmak 1945 előtt igyekeztek korlátozni a parasztok földhöz és házhelyhez jutását. A jó közlekedési helyzetben lévő majorokban bőven volt tehát belterületi hely, amit 1945 után feloszthattak. Sánci-major tervének érdekessége a táji adottságokhoz való alkalmazkodás. A kicsiny vízfolyás kijelölte északnyugat-délkeleti tengelyt a falu szerkezete átvette, sőt az utcák vonalvezetése is igyekszik kihangsúlyozni a zalai táj vízjárta völgyeinek meanderes karakterét. A tervből semmi sem valósult meg. Az Új Élet utca neve azonban utal a major második világháború utáni átalakulására.

8. Csurgó északi részének rendezési térképe (Tervező: Lukács László)

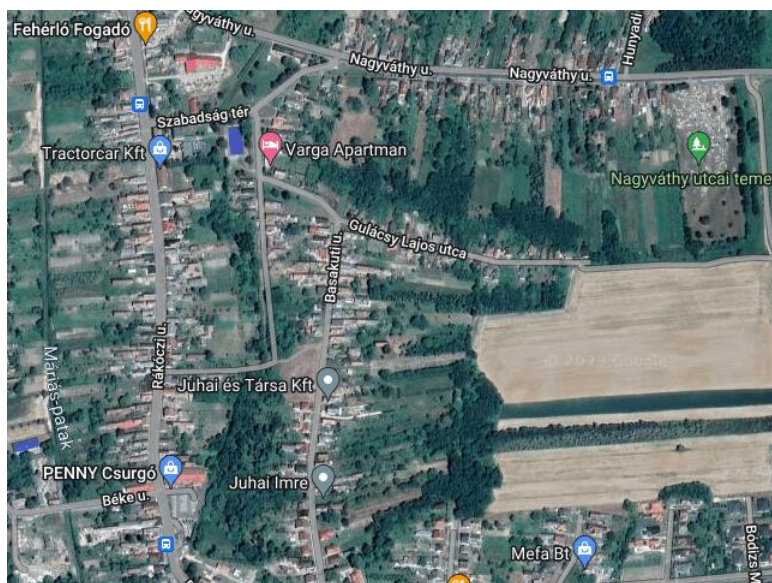

[19]

[Tovább a galéria oldalára](#) [20]

1948.

Jelzet: MNL OL XIX-D-2c – Stencilezett másolat.

A tervező meghagyta a templom centrális pozícióját, mely szakrális funkcióján túl az ide futó városrészek és a vasútállomás közötti kapcsolatok csillagtereként is funkcionált volna. Az északi településrészt az országút föltengelyére húzták fel, lezárásában tágas parkkal. Az uradalom épületeit belemontálták az új településképbé, melynek alapszövetét a paraszti kisparcellák adták volna. A gyorsan növekvő település – melynek központja nem látszik a térképen – végül az északnyugati teletomb mindegyikét köz- és gazdasági épületeknek használta fel, csak az úttól keletre lévő részekben épültek családi házak.

9. Kiszállástelepes község terve (Tervező: Hönsch László)

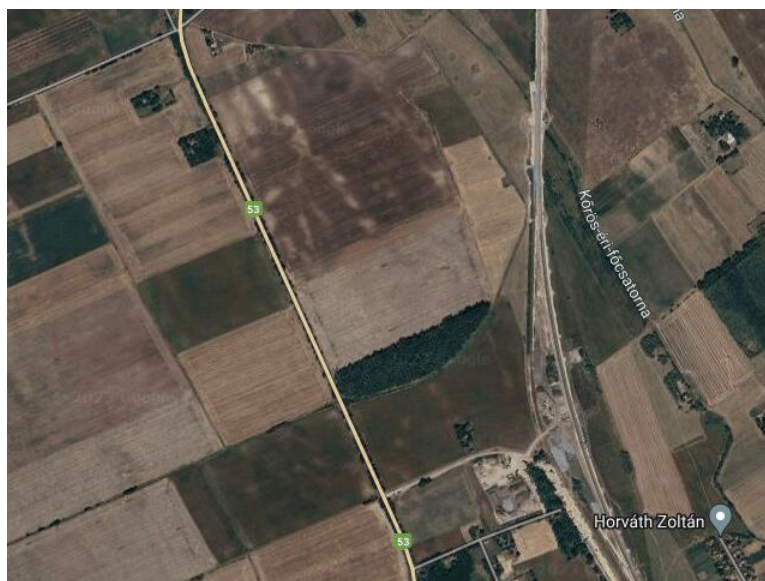

[21]

[Tovább a galéria oldalára](#) [22]

1948.

Jelzet: MNL OL XIX-D-2c – Stencilezett másolat.

A telepes községek abban különböztek más településektől, hogy oda a földosztás során távoli vidékekről is nagy számban irányítottak földigénylőket. A telepítésügynek számos egyéb problémája mellett azzal az ideológiai paradoxonnal is szembe kellett néznie, hogy az új községek számára a legalkalmasabb helyek a legfejlettebb nagybirtok-központok voltak, így az új községek tovább vitték a meghaladni vélt múlt örökségét is. Kiszállítás így lett uradalmi mintabirtokból szocialista jellegű szövetkezeti gépállomás-központ. A terven a gépállomás még nem szerepel. Ugyanakkor a telekosztásoknál feltűnő, hogy a tervező a merev sakktabla rendszert íves vezetésű, az egykori kastélykert útjaira emlékeztető allékkal kívánta volna feloldani. A településre a visszaemlékezések szerint csak a hatvanas évek elejétől költöztek be a tanyasiak. Az alapstruktúra felépült ugyan, de a faluképet javító íves utak és terecskék nélkül.

10. Demecser házhelyosztási térképe

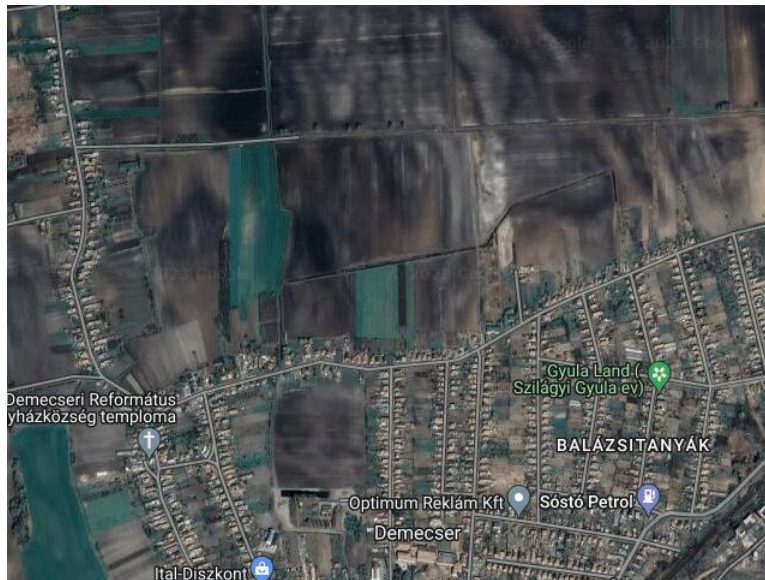

[23]

[Tovább a galéria oldalára](#) [24]

1949.

Jelzet: MNL OL XIX-D-2c – Stencilezett másolat.

A falu „a verejtékes honfoglalásként” is emlegetett Tisza-szabályozás révén vált jelentős településsé. Miközben a 19. század végén lakóinak száma az ezret sem érte el, 1945-ben már négyezres faluról beszélhetünk. A további növekedést prognosztizáló terven egy közel kétezer fős új településrészt rajzoltak fel (a korábbi település innen északra terül el), mely a lápos, vizenyős területek további lecsapolásával számolt. A beépítés keleti határát kijelölő főgyűjtő csatorna mellett a házhelyek között is kanyargott volna egy kisebb vizes árok. Az ezen átvezető híd előtti tér tölcészerű kiszélesítésével, illetve az országút keresztezése révén alakították volna ki a településközpontot. Valószínűsíthetően éppen a talajvíz miatt kellett lemondani a tervről, és telepes falu helyett ma kis horgásztó található a területen.

11. Apácai út faluterve, ma Csabasabadi

[25]

[26]

[Tovább a galéria oldalára](#) [27]

Dátum nélkül
Jelzet: MNL OL XIX-D-2c – Stencilezett másolat.

A helytörténet a falut a tanyavilágból alakult községként tartja számon. A Békéscsaba és Orosháza közti vidékre valóban jellemzőek voltak a tanyák, ám éppen a község mai magja nem tanyavilág, hanem uradalmi falu volt (a mai tanyák jellemzően 1945 után létesültek). A környék jelentősebb nagybirtokos majorságai saját kisvasúti megállóval is rendelkeztek, hogy áruikat könnyen piacra vihessék. Az új község főutcája is a vasúttól indult volna. Magát a vasútállomást néhány száz méterrel arrébb is helyezték volna, ennek vélhető oka, hogy az állomás és a falu között közvetlenebb legyen a vizuális kapcsolat. Az indóház azonban megmaradt a helyén, miközben a vasutat a hetvenes években megszüntették, a töltésen ma országút fut. Akkor már az is világos volt, hogy a nagyvonalúan méretezett közösségi telkekre sem lesz szükség, hiszen a település nem lett önálló község (Békéscsaba része maradt 1993-ig). A házhelyosztási terv azonban „érvényben” maradt, így a Fő utca ma is feltűnően széles, a templom helye éppúgy megvan, mint a közintézmények által határolt főtér. Utóbbi ma gondozott park, középen a víztoronnyal (glóbuszszal).

12. Nyársapát újközség munkaterve

[28]

[29]

[Tovább a galéria oldalára](#) [30]

1950.

Jelzet: MNL OL XXVI-D-8-f – Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, Intézetek, intézmények, Építésügy, Városépítési Tudományos és Tervező Intézet, Tervtár – Stencilezett másolat.

A Tanyai Tanács 1949-es megalakulása után a falutervezés mennyiségi kérdéssé vált. Százas nagyságrendben születtek új községek, egyelőre csak papíron. Nyársapáton az 1960-as népszámlálás szerint mindössze 47 új lakás épült 1948 után, így a lakosság nagy része továbbra is a régi otthonaiban (tanyákon) élt (726 lakás). A kimért házhelyeket végül a hatvanas-hetvenes évek elején sátozott kockaházakkal töltötték fel. A település az eredeti tervekhez képest közelebb húzódott a vasúthoz, illetve a kádári vidékpolitika kompromisszumaként egy fél-tanyasi zónát is létrehoztak a falutól délre, háztáji gazdálkodáshoz is alkalmas nagyobb telekméretekkel.

13. Újmohács árvíz előtti térképe

[31]

[Tovább a galéria oldalára](#) [32]

1950.

Jelzet: MNL OL XIX-D-2c – Stencilezett másolat.

14. Újmohács látványterve (Tervező: Farkas Tibor), valamint népies típusstervek 1956–1958 (A fényképek alapján rajzolta Horváth Ágoston)

[33]

[34]

[35]

[Tovább a galéria oldalára](#) [36]

Újmoács kiemelt helyszíne a népies modern településtervezésnek. A negyvenes-ötvenes évek fordulóján születő tervek jelentős részét nem lehetett megvalósítani, vagy legalábbis nagyon vontatottan haladtak a munkák. Az 1956-os jeges ár nyomán eltűnt újmoácsi tanyavilág esetében azonban az újjáépítés kényszer is volt, amelyet a politikai propagandában is lehetett hasznosítani. Újmoács építéséről a korabeli lapok is rendszeresen beszámoltak. A település ügye így azon ritka esetek közé tartozott, ahol egy falutervvel is nevet lehetett szerezni az építész szakmában ([popup title="Farkas Tibor" format="Default click" activate="click" close text="Farkas Tibor (Dombóvár, 1922 – Bp., 2015): első jelentős munkája szülővárosához kötődik közvetlenül a második világháború után, ahol házhelyosztási tervet készített. Később az Országos Házépítő Szövetkezethél dolgozott, majd a VÁTI-hoz került. Itt kapta meg viszonylag fiatalon a balatoni régió főépítészeti feladatát, amely munkájáért nemzetközi elismerésben is részesült, 1965-ben elnyerte az UIA Sir Abercrombie-díját. FARKAS MÁRIA: Gondolatok (személyes emlékezés) Farkas Tibor építész, urbanistáról, aki az apám volt, Falu Város Régió, 2016/1., 67–69.], később balatoni főépítész). Bár a tervezők hangsúlyozták, hogy nem történeti mintákat másoltak (hiszen itt ilyen nem is volt), a településkép összességében mégiscsak a történeti falu rendjét, központosságát és házainak egységességét igyekezett megvalósítani. A torony természetesen nem templom, hanem a „tűzörség.”

15. Hortobágy szocialista mintaközség terve (Tervező: T. Tarján Aladár)

[37]

[Tovább a galéria oldalára](#) [38]

1966.

Jelzet: MNL OL XXVI-D-8-c – Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, Intézetek, intézmények, Építésügy, Városépítési Tudományos és Tervező Intézet, II. Regionális központ – Stencilezett másolat.

[39]

Légifotó: Somogyi-Tóth Péter: ww2.legifotok.hu

Hortobágyon már a negyvenes évek végén szerettek volna zárt települést létrehozni. Később 1950–1953 között a hortobágyi zárt táborokba elhurcolt családoknak kellett volna felépíteniük az úgynevezett kulák-telepes falvakat. A táborok felszámolása után fellépő munkaerőhiány miatt Hortobágy az ötvenes évek második felétől kiemelten fejlesztendő községgé vált. Az 1959-es rendezési terv (a térkép egy későbbi, 1966-os rendezési tervet mutat) szűk húsz esztendő távlatban egy 500–600 fős mezőgazdasági mintaközséget irányzott elő. Az 1966-os faluközpont egyben Hortobágy idegenforgalmi feladatkeretét is kijelölte. Végül az eredeti elképzelésekhez képest a magánérs lakásépítés nagyobb teret kapott (valószínűleg azért is, hogy csökkentsék a beruházás költségeit). Mindez összességében egy kiegyenlítettebb, a hagyományos falvak arculatához jobban hasonlító szerkezetet eredményezett.

Igazodás a történeti örökséghez

A faluépítési hullám természetesen nem szorítkozhatott csupán az új községekre. Legalább ilyen, ha nem jelentősebb feladat volt a történeti települések korszerű bővítése. A tervek alapvetően két csoportba sorolhatóak. Az egyik csoport új, párhuzamos struktúrákban gondolkodott, és a falvakhoz hozzátoldott bővítéseknek önálló életet szánt. A másik csoport igyekezett a meglévő történeti adottságokat felhasználva modernizálni.

A negyvenes-ötvenes évek nagy stílusirányzatai közül a modern építészet volt az, amely a leginkább elvetette a történeti miliőt, noha hozzá kell tenni, hogy az általa preferált sakkasztala alaprajznak is megvoltak a maga történeti hagyományai. Mégis a mai szemlélő szemében sokkal inkább az angol eredetű pittoreszk és a szocreál tűnik historizáló stílusnak. Az Angliában megszülető, de a húszas-harmincas években elsősorban Németországban divatos, a hazai tervezők által is jól ismert pittoreszk településtervezés az angolparkok mintáját követte: íves vonalvezetésű utcák, kis terecskék, a táj arculatát megidéző részletek jellemezték. A befogadó tájhoz alkalmazkodó történeti falvak bővítéséhez mindez ideális tervezési elvnek tűnt. A később, az ötvenes évek fordulóján jelentkező szocreál szintén vonzódott a történeti mintákhoz, igaz, nem annyira a természetközeli népi ízlés érdekelte, mint inkább a hatalmi gesztusok, a centrális, monumentális motívumok, a messze megnyíló látványtengelyek s általában a barokkos, hierarchikus térprogramok.

16. Hosszúpályi község terve (Tervező: Gábor Róbert)

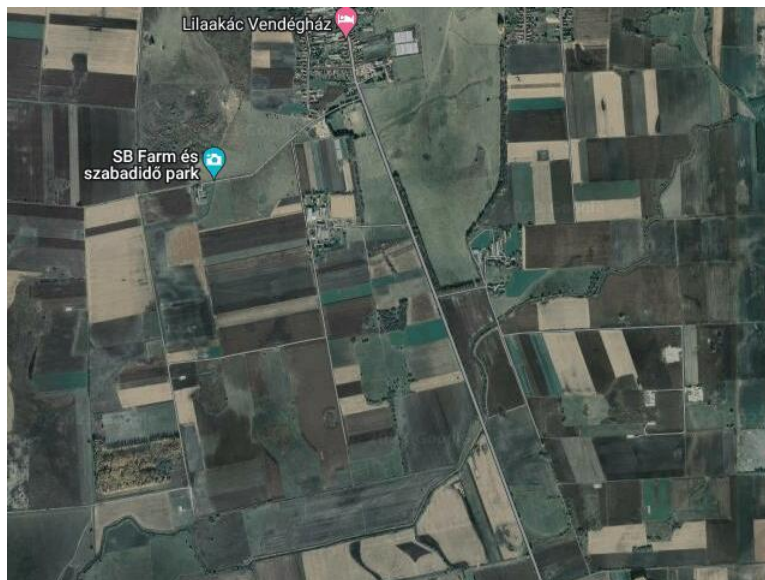

[40]

[Tovább a galéria oldalára](#) [41]

1948.

Jelzet: MNL OL XIX-D-2c – Stencilezett másolat.

Hosszúpályi összetett szerkezetű hajdú település, amelynek történeti magjához városi mintázatú kertvárost csatlakoztattak. Noha csak a vasút választotta el az anyaközségtől, a terv nem mondott le az önálló faluközpont gondolatáról. Az út kanyarulata ehhez valóban ideális helyszínt biztosított, amelyből kiindulva egy széles zöld főtengelyre felfűzött, de alapvetően körutas alaprajz jött volna létre. A nagyvonalú elképzelésekből végül semmi nem valósult meg, rutinszerű telekkimérés jött létre.

17. Mezőhegyesközség terve (Tervező: Lukács László)

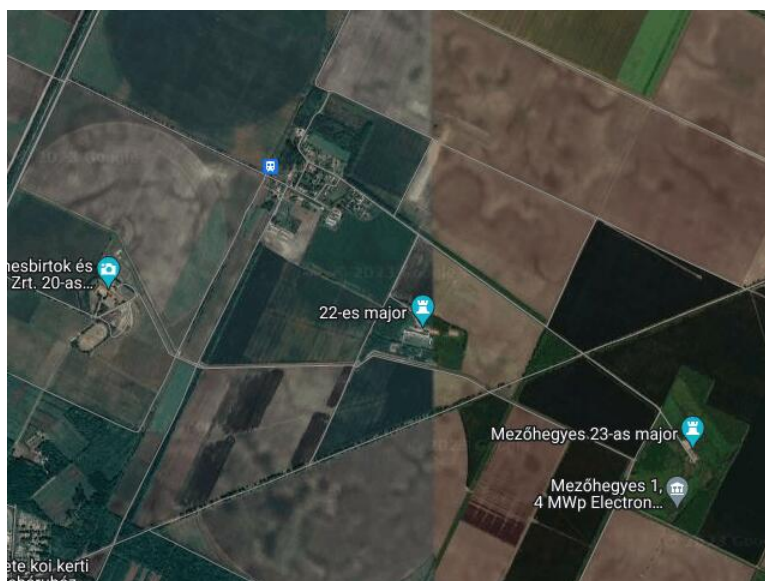

[42]

[Tovább a galéria oldalára](#) [43]

1949.

Jelzet: MNL OL XIX-D-2c – Stencilezett másolat.

Mezőhegyes állami birtok a szórt majorságokból álló uradalmi falvak mintatelepülése volt. A lőtenyésztéséről híres történeti uradalom központja a barokk kastélyépítészet hagyományait gondolta tovább reprezentatív parkokkal, fogadókkal, irodákkal, lóistállókkal. A kevésbé elegáns állatistállókat (marha, disznó) távolabb helyezték el, a tulajdonképpeni határban. Az 1945 utáni rendezés a település alapstruktúráját érintetlenül hagyta, az üres foltokban jelölte ki az új gazdák házhelyeit. A „község a községben” elv alapján az új telkek saját piacteret is kaptak, ami azonban feleslegesnek bizonyult, hiszen az uradalmi allé és park a növekvő község köztérigényét is lefedte.

18. Jászapáti község terve

[44]

[45]

[Tovább a galéria oldalára](#) [46]

1949., 1950.

Jelzet: MNL OL XXVI-D-8-f – *Eredeti, kézzel rajzolt, valamint stencilezett másolat.*

A norma szerinti tervezés velejárója, hogy ahol a települések terjedősek voltak (tanyák, uradalmak), ott azok összesűritése, ahol azonban eredendően sűrűek, ott azok fellazítása volt a cél egy standard-homogén települési ideál elérése végett. Jászapáti jellegzetes kertes (kétbeltelkes) település, ahol a településmagban – ahol korábban csak lakóházak álltak – rendkívül kis telkek voltak. A településtípus történeti örökségét a tervezők nyilvánvalóan felismerték, de nem tartották fontosnak a fenntartását.

19. Sajókazinc régi község részletes kompozíciós tervtanulmánya (Tervező: Balla Tibor)

[47]

[48]

[49]

[50]

[51]

[52]

[53]

[Tovább a galéria oldalára](#) [54]

1954.

Jelzet: MNL OL XXVI-D-8-f – *Eredeti, kézzel rajzolt.*

Kazincbarcika város a szocialista rendszer egyik szimbóluma. Ezért is különösen izgalmas az előkerült terv, amely a felépítendő új város mellett meghagyta volna a régi településmagot is (Sajókazinc) mint falusias szomszédsági egységet. Az új közösségi épületek (a kultúrház, a vásárcsarnok, a boltsor) szervesen illeszkedtek volna a két templom dominálta faluközpont látképébe. A tervek nem valósultak meg, sőt a panelházak lendülete később elsodorta a régi falu nagy részét is. Manapság a templomok környezetét egyfelől a blokkházak, másfelől a letarolt régi falu helyén visszamaradó terjengős placc jelenti.

20. Réde község terve (Tervező: Lengyel Tamás)

[55]

[Tovább a galéria oldalára](#) [56]

1948.

Jelzet: MNL OL XIX-D-2c – *Stencilezett másolat.*

Réde történetileg jellegzetes kastélyos község a Bakony lábánál. Az Esterházy-uradalom földjeinek felosztása után kimért házhelyek rendkívül érzékenyen simulnak bele a meglévő települési-táji adottságokba. Az ősfaluból kilépő országútnál a temető mögött kis fás parkot terveztek, a leendő bővítés középpontját (ma itt van a buszforduló). A telkeket e központ körül negyed kört alkotva mérték ki oly módon, hogy a külső részen egy ívesen kanyarodó utca („körút”) alakult ki. Ez az ív nemcsak lezárja a falut a környező táj (patak völgy felé), de egyben vissza is kanyarodik az ófalu irányába. Az ófalu életét évszázadokon át meghatározó kastélyt egyébiránt az ötvenes években építőanyagként széthordták.

21. Tormápuszta (ma Tormásliget) község terve (Tervező: Lukács László)

[57]

[Tovább a galéria oldalára](#) [58]

1949.

Jelzet: MNL OL XIX-D-2c – Stencilezett másolat.

Az egykori pusztát Tormásliget néven 1993-ban lett csak önálló község. Az 1949-es rendezési terv faluközpontja egy 4000–5000 fős településnek is elegendő lett volna. Ehhez képest kifejezetten szerény a tervezett utcahálózat. A faluközpont inkább stílusgyakorlat a születőben lévő szocialista realizmus térpolitikához, mely úgy tagadta meg a múltat, hogy közben annak monumentális emlékeit nagyon is kedvelte. A vasút mellett álló kastély együttesét nem bontották volna el, hanem belekomponálták volna egy nagyvonalú főtérbé, melyet a kastélykert beépítésével nyertek volna. A terv már a lapon is át van húzva, de általában is igaz, hogy a nyugati határszélen megálmodott új községeknek a hidegháború éveiben nem sok esélyük volt a növekedésre. A határszélekről inkább kitelepítették az embereket.

A népies és a vidékies modern építészet

A népies modern falutervezés a negyvenes évek közepéig a lakásról, illetve a lakást kiegészítő melléképületekről szólt. A tervezők adottnak tekintették a falut, a telket, illetve a családi parasztgazdaságot, mint a falu társadalmát működtető alapegységet. Tervezhettek volna ugyan lapostetős, forradalmian modern megjelenésű parasztházakat is, de erre nemcsak 1945 előtt, de még a háború után sem került sor. Az okok számosak, de szerepet játszott az is, hogy a modern építészeti harmincas-negyvenes években inkább presztízsépületeket (pl. villákat, bérházakat) hozott létre, ami meglehetősen távol állt a falu lehetőségeitől, de ízlésétől is. Áttörést 1945 sem hozott a kérdésben. A változást az is lassította, hogy ellentétben a kirakat-beruházásokkal (Budapest-Csepel, szocialista városok) a falvak tervezésével nem lehetett szakmai nevet szerezni egy olyan korszakban, amely alapjában vidékellenes volt. A negyvenes-ötvenes években ezért még forgalomban maradtak a régi népies háztervek, igaz, díszekben egyszerűsödve és egyre inkább melléképületek nélkül. Radikális alaprajzi és formai változást majd csak a hatvanas évek hoznak. Ekkor a mezőgazdasági építészet leválik a faluról és kialakítja a maga – a múlttól egyre inkább függetlenedő, funkcionalista és minimalista, tegyük hozzá: sem anyagában, sem minőségében nem időtálló – megoldásait. (A tartósság egyébiránt nem is volt cél, a mezőgazdasági üzemépületeknél 30–40 éves fenntartásban gondolkodtak.) A falusi telek pedig „megszabadulva” a termelés funkciójától, elindult az urbanizáció útján, amelyhez a mintát a két világháború között középosztályi villaépítészet szolgáltatta, s megszületett a kockaház jellemzően sátoros változatban.

22. Kétszobás telepesház terve Újrónafőn

[59]

[Tovább a galéria oldalára](#) [60]

1941.

Jelzet: MNL OL XIX-K-1-Y – Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, Az államigazgatás felsőbb szervei, Mezőgazdaság- és élelmezésügy, Földművelésügyi Minisztérium, Földbirtokpolitikai főosztály, Iktatott iratok – Eredeti, kézzel rajzolt, szkennelés után géppel színezve

A nyugati határ mentén fekvő Újrónafő telepés községet még a háború előtt kezdték el építeni, de befejezni nem tudták. A telepéseknek kínált háztervek még teljes egészében követték a falusi házépítési szokásokat, azzal a módosítással, hogy a hozzáépített utcai szobát a főhomlokzathoz képest némileg visszahúzták, így az utcafront megőrizhette hagyományos oromzatos jellegét.

23. Kál-Kápolna Nagyút telepés ház látványterve (Tervező: Bíró Tibor)

[61]

[Tovább a galéria oldalára](#) [62]

1939.

Jelzet: MNL OL XIX-K-1-Y – Levéltári terv alapján rajzolta Horváth Orsolya.

Kál-Kápolna Nagyút telepés házai a népi építészeti maradványoktól tanúskodnak. A változtatás legfeljebb abban mutatkozik meg, hogy anyagi okokból a tornácot nem futtatták végig a ház előtt, hanem esőbeállóként, a bejárat előtt építették fel. Ám a tornác elhagyása nem volt tendencia, inkább kényszer. A népies tervezés ugyanis alapvetően igyekezett megtartani a parasztház formavilágát: „Vegye tudomásul mindenki: a magyar parasztház alapformája, a hosszú, oszlopos tornácos elrendezés a legmodernebb egész [pop up title="Európában" format="Default click" activate="click" close text="RÁCZ GYÖRGY: A korszerű parasztház. Sarló Kiadás, Bp., 1946, 10."].”

24. Pálháza Hangya szövetkezeti körzetvezető lakóház

[63]

[Tovább a galéria oldalára](#) [64]

1939.

Jelzet: MNL OL Z 1385-B-IV – Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, Gazdasági Levéltár, Hangya Termelő, Értékesítő és Fogyasztási Szövetkezet, Műszaki Osztály, Építkezésre vonatkozó iratok, Hangya Szövetkezet építkezései, Műszaki iratok – Stencilezett másolat.

A Hangya Szövetkezet mintaházai között találunk villaszerű épületeket is. Ezeket azonban nem a parasztságnak, hanem a falu vezető tisztviselőinek szánták. Az, hogy a háború utáni évtizedekben a sátoztetős kockaház (korábbi nevén villa) követendő mintának számított, részben arra vezethető vissza, hogy a parasztság maga körül elsősorban ezt a háztípust látta mint úri (polgári) lakásmódot.

25. Rónafői (ma Újrónafő) cselédlakásokból kialakítandó darálómalom, gépszín, gépészlakás és csendőrpihenő (Tervező: Koronkai Lajos)

[65]

[Tovább a galéria oldalára](#) [66]

1941.

Jelzet: MNL OL XIX-K-1-Y – Eredeti, kézzel rajzolt, szkennelés után géppel színeztve.

Rónafő része volt annak a tervezett magyar korridoroknak, amelyet Moson vármegyében a negyvenes években a náci Németországgal szemben kívántak kialakítani, feloldva ezzel a területnémet nemzetiségi tömbjét. Jellemző a nemzeti összefogásra, hogy a keleti országrészből áttelepített családok toborzásában a Horthy-rendszerrel különösen élesen kritizáló népi író és politikus, [popup title="Veres Péter" format="Default click" activate="click" close text="Veres Péter (Balmazújváros, 1897 – Bp., 1970): író, politikus, publicista, Kossuth-díjas (1950, 1952). A harmincas években szociográfiai és publicisztikai munkáival szerzett nevet magának. A koalíciós időkben az Országos Földbirtokrendező Tanács elnöke, később miniszterként a korszak egyik legnépszerűbb politikus. A kommunista hatalomátvétel után íróként dolgozik tovább. "] is segített. A negyvenes évek elején, a háború utáni évekkel ellentétben, az uradalmi épületállományt még nem csupán „téglabányaként” kezelték, hanem kihasználva az épület masszív szerkezeti előnyeit, a legkülönbözőbb funkciókat helyezték el benne.

Vákár Tibor falusi házterve 1946–1947

[67]

[Tovább a galéria oldalára](#) [68]

Vákár Tibor, ifj.: *Elpattant láncszem*. Martin Opitz Kiadó, Budapest, 2008, 87. o.

[popup title="Vákár Tibor" format="Default click" activate="click" close text="Vákár Tibor (Gyergyószentmiklós, 1908 – Budapest, 2002): Ybl-díjas építész, festőművész. Kezdetben a katonaság számára tervezett, 1938–1940 között Münchenben tervezett vasúti szolgálati lakóházakat, majd Erdélybe tért vissza. A háború után a vármegyed megmentésén és újjáépítésén dolgozott. Innentől kezdve a hazai műemlékvédelem meghatározó alakja, többek között a népi építészet dokumentációs munkáiban is aktívan vett részt. Részletesen: VÁKÁR TIBOR (ifj.): *Elpattant láncszem*. Martin Opitz Kiadó, Bp., 2008."] az Újjáépítési Minisztérium 1946–1947-es tervpályázatára adta be tervét, amely azonban nem kapott díjat. A zsűri tagjai feltehetően túlságosan romantikusnak ítélték az épületet, mely ráadásul erdélyies utalásaival nem illeszkedett a telepések többségét befogadó alföldi tájba.

Dávid Károly: Falusi ház kőből (1947)

[69]

[Tovább a galéria oldalára](#) [70]

Új Építészet, 1947/7, 141. o.

Az építésügyi minisztérium falusi kislakás pályázatán 1947-ben leginkább olyan házzal lehetett nyerni, ahol a ház tömegformája a lehető legkevesebb kiszögellést mutatja. „Jó megoldásnak” számított az épület és a melléképület egyetlen tetőidommal lefedő épületforma, a kiugró tornác helyett pedig a lopott tornác, azaz a falsík finom visszaléptetése. A kinyitott szalugátérekkel a modern építészet kedvelt sávablak motívuma is becsempészhetővé vált a vidéki háztervbe. A negyvenes évek közepén felmerült ötletek java része évtizedekkel később valósulhatott meg, s jellemző módon nem direkt falusi lakóházaként, hanem vidékies ízlésű középületekként vagy éppen nyaralóként.

Az évtizedekkel később megvalósult ötletek egyik legszebb példája [popup title="Dávid Károly" format="Default click" activate="click" close text="Dávid Károly, ifj. (Bp., 1903 – Bp., 1973): építész, Kossuth-díjas (1954). Fiatalon többek között Le Corbusier irodájában is dolgozott. A háború után részt vett a Népstadion tervezésében (1948–53), legismertebb munkája a Magyar Optikai Művek (MOM) kultúrotthona. Főként iskolaépületeket, fürdőket és emlékműveket tervezett."] háza, amelynek homlokzati architektúrája [popup title="Schmidl Ferenc" format="Default click" activate="click" close text="Schmidl Ferenc (Székesfehérvár, 1902 – Bp., 1977): Ybl-díjas (1966). 1926-tól Székesfehérvár főépítésze, a háború után a műszaki egyetem oktatója. 1946-tól 10 éven át intézeti tanár a műszaki egyetemen, lakó-, majd ipariépület-tervezést oktatott, típusterveket dolgozott ki. A hatvanas évektől elsősorban rendezési terveket készített (pl. Vác, Salgótarján, Duna-kanyar)."] szőlőhegyi nyaralójában köszön vissza. Az alaprajz persze sokat módosult, a terasz megnőtt, a konyha étkező lett, az istállók „helyére” pedig főzőkonyha és egy háló került.

Rác György helyi dialektusokhoz igazodó falusi típusház látványtervei (1945–1946)

[71]

[72]

[Tovább a galéria oldalára](#) [73]

Rácz György: *A korszerű parasztház*, 1946, 25–26. o.

Az oromzat és tornác variálásával a tervező a történeti hagyományokba való illeszkedés problémáját is igyekezett megoldani. A nyitott tornácos oromzatos házvéget leginkább Pest környékére, a mellvédés, íves tornácot a Balaton-felvidékre, az íves nyitott tornácot a Dunántúlra, míg a csapott tetős változatot az Alföldre és a dombvidékekre ajánlotta.

Magyar parasztküldöttség látogatása a Szovjetunióban az ötvenes évek fordulóján

[74]

[75]

[Tovább a galéria oldalára](#) [76]

Miközben még az 1950-es években is forgalomban voltak a paraszti hagyományokból táplálkozó, illetve a telken gazdálkodást is feltételező háztervek, a kommunista rendszer egészen más falut képzelt el. A minta természetesen a Szovjetunió volt, ahol az ideálisnak tartott vidéken megszűnt a paraszttelek. A kolhozok népe „korszerű sorházakban” élt, a mezőgazdasági termelés pedig gépesített nagyüzemi keretek közt folyt. A szovjet tapasztalatok megtekintésére parasztküldöttség utazott ki [popup title="Keresztes Mihály" format="Default click" activate="click" close text="Keresztes Mihály (Orosháza, 1902 – Bp., 1984): asztalosmunkás, majd kommunista politikus. Karrierjét a Szociáldemokrata Pártban kezdte, de már a húszas évek végén részt vett az illegális kommunista mozgalomban. 1944-től a Magyar Kommunista Párt (MKP) déalföldi vezetője. 1948–1953 között földművelésügyi miniszter-helyettes, majd 1957–1960 között ugyancsak ezt a posztot tölti be. Politikai pályafutását járási tanácselnökként zárja le."] földművelésügyi államtitkár vezetésével (a pontos dátumot nem tüntették fel). Az útról készült tablók vándorkiállítások formájában voltak hivatva propagálni az új falut.

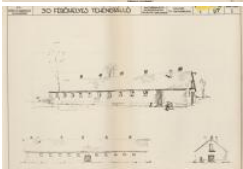
26. Tehénistállók egy ötvenes évek közepén kiadott típuserv-katalógusból

[77]

[78]

[79]

[80]

[81]

[82]

[Tovább a galéria oldalára](#) [83]

1956.

Jelzet: MNL OL XIX-D-1-b – Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, Az államigazgatás felsőbb szervei, Építésügy, Újjáépítési Minisztérium, Gazdaságpolitikai Főosztály – Eredeti, nyomtatott, sokszorosított.

A szövetkezetek és állami gazdaságok létrehozásával párhuzamosan a mezőgazdasági építészeti is léptéket váltott. A parasztudvaron álló istállót a „közös” gazdálkodás igényeihez igazított nagy léptékű istállók váltották fel. Más kérdés, hogy ez a lépték ismerős lehetett vidéken, hiszen az 1945-ben felszámolt nagybirtok hasonló léptéket képviselt. Az országos típustervek a „racionalizálás” jegyében születtek meg, fő célkitűzésük az anyagtakarékosság volt: „A hagyományos építésmódokkal ugyanis a nagy faanyagszükségletük miatt szakítani kell... Épülő szocialista mezőgazdaságunkban az üzemeltetés szempontjai sokat változtak a kapitalista mezőgazdasághoz képest.” – írja [popup title="Kotsis Endre" format="Default click" activate="click" close text="Kotsis Endre (Arad, 1897 – Bp., 1954): építész, műegyetemi tanár. Egyetemi munkássága mellett a háború után a Mezőgazdasági Tervező Intézet és az Építéstudományi Intézet munkatársa. A mezőgazdasági épülettervezés specialista, számos, a témával foglalkozó alapkötet szerzője.] [popup title="1954-ben" format="Default click" activate="click" close text="KOTSIS ENDRE: Mezőgazdasági építészeti. Mezőgazdasági Kiadó, Bp., 1954, 3."].

27. 8/a típusú 44 + 6 férőhelyes tehénistálló 12 méter széles tetőszerkezettel, rekeszek felett álmennyezettel

[84]

[Tovább a galéria oldalára](#) [85]

1965.

Jelzet: MNL OL XIX-D-1-b – Eredeti, nyomtatott, sokszorosított.

A hatvanas években újabb fordulat figyelhető meg a mezőgazdasági építészeti területen. A korábbi masszív anyagokat felváltották a könnyű szerkezetű, modern csarnokok, amelyek élettartamát eleve 30–40 évre tervezték. A mezőgazdasági építészeti pedig elszakadt a falutól, az ipari építészeti vidéki, illetve mezőgazdasági adaptációjává vált.

28. Sátortetős városi ablakos „kockaházak”, Hantos, Fő utca 63–65.

[86]

[Tovább a galéria oldalára](#) [87]

1984 körül

Jelzet: MNL OL XXXII-12 – Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, Gyűjtemények, Magyarország képekben 1984, fotógyűjtemény – Eredeti.

A mezőgazdaság kiszervezése a falusi telekről hosszabb folyamat volt, de a lakóházak modernizációja rendkívül gyorsan lezajlott a hatvanas években. A „kockaház” városi mintákat követett, jelezve, hogy a falu elszakadt a népi építészeti hagyományoktól. A változás azonban nem volt olyan hirtelen, mint ahogyan azt a kortársak, főként a korabeli építészeti kritika látta. Nagyon sok esetben a kockaház egy-egy falusi házhoz bővítéseként jött létre. A komákból, rokonokból összezeberbált házépítő kalákák pedig még hosszú évtizedekig megőrizték szerepüket a falvak építésében. A fotó annak az országos mozgalomnak a részeként készült, amely a Hazafias Népfront kezdeményezésére az egész ország valamennyi utcáját dokumentálni [popup title="kivánta" format="Default click" activate="click" close text="TAMÁSKA MÁTÉ: Tiszafüred 1980–2006. In: Kötőjelek 2006. ELTE TáTK Szociológia Doktori Iskola Évkönyve, Bp., 2007, 223–239."].

Zárszó

A negyvenes évek népies modern mozgalmának háztervei majd két évtizeden át forgalomban maradtak, a falutervek pedig még ennél is tovább hatottak. Ennek ellenére a mai vidéki települések arculatában a népies modern nem mondható meghatározónak. Ennek oka, hogy az ötvenes évek vidéket sújtó kormánypolitikája mellett kevés energia jutott az építő munkára. Voltak ugyan látványosan fejlődő községek (pl. a Budapest környéki agglomeráció, a nagybirtok helyén létesített új községek, pl. Mátyásdomb), de összességében az ország falvainak képe alig változott. Ezért is volt olyan drasztikus és gyors a második kollektivizálás után meginduló építési hullám, a „kockaház korszak”, amely a háború éveivel együtt közel két évtized lemaradását igyekezett pótolni. A régi falu gyors átalakulását látva az építészek a hetvenes években megint csak a népi építészeti felé fordultak. A feladat azonban jellegében különbözött a negyvenes évektől. Akkoriban a mérnöki háztervek és falutervek elsődleges feladata a modernizáció közvetítése volt a falvak népe felé. A hetvenes években sokkal inkább a még megmaradt régi, „korszerűtlen” faluképek megmentése, konzerválása és lehetőség szerinti újjáélesztése került napirendre. Mára pedig egy újabb kérdés válik aktuálissá: vajon mi legyen a népies modern történetív érett települési örökségével, van-e olyan értéke, amelyre a 21. század is felfigyelhetne? Mindez persze nem kérdés, hanem inkább felszólítás, hogy figyeljünk fel rá, és minél teljesebben őrizzük meg ennek a meghatározó történeti és építészeti korszaknak a nem túl nagyszámú, de rendkívül karakteres emlékananyagát.

A forrásfeltárást és a virtuális kiállítás elkészítését az NKA Építőművészet Kollégiuma támogatta:

nka
Nemzeti Kulturális Alap

Közreműködtek: Szabó Csaba, Ritter György, Nagy Szabolcs, Czikkely Tibor.

Címkék:

[vidék](#) [88]

[vidéki társadalom](#) [89]

[falutervezés](#) [90]

[építészeti](#) [91]

Kiadás: 17. évfolyam (2017) 4. szám

Forrás webcím: <https://www.archivnet.hu/nepies-modern-vidiekies-modern-valogat-as-1945-1960-kozotti-falutervezes-leveltari-dokumentumaibol>

Hivatkozások

[1] <https://www.archivnet.hu/nepies-modern-vidiekies-modern-valogat-as-1945-1960-kozotti-falutervezes-leveltari-dokumentumaibol>

[2] https://www.archivnet.hu/sites/default/files/u364/uj_epiteszet.jpg

[3] <https://www.archivnet.hu/sites/default/files/galeriafotok/1-torokbalint-hazhelyosztasi-terve/20humnlolixd2c2d017torokbalint.jpg>

[4] <https://www.archivnet.hu/1-torokbalint-hazhelyosztasi-terve>

[5] <https://www.archivnet.hu/sites/default/files/galeriafotok/2-vasutas-telep-godollon-tervezo-kovacs-jozsef/2502humnlolixd2c2d004godollo.jpg>

[6] <https://www.archivnet.hu/sites/default/files/galeriafotok/2-vasutas-telep-godollon-tervezo-kovacs-jozsef/25humnlolixd2c2d001godollo.jpg>

[7] <https://www.archivnet.hu/2-vasutas-telep-godollon-tervezo-kovacs-jozsef>

[8] <https://www.archivnet.hu/sites/default/files/galeriafotok/3-dunakeszi-alag-bovitesi-terve-illetve-a-szabadsagligeti-vasutas-szovetkezeti/30humnlolxixd2c2d014dunakeszialag.jpg>

[9] <https://www.archivnet.hu/sites/default/files/galeriafotok/3-dunakeszi-alag-bovitesi-terve-illetve-a-szabadsagligeti-vasutas-szovetkezeti/40humnlolxixd2c2d018dunakeszialag.jpg>

[10] <https://www.archivnet.hu/3-dunakeszi-alag-bovitesi-terve-illetve-a-szabadsagligeti-vasutas-szovetkezeti>

[11] <https://www.archivnet.hu/sites/default/files/galeriafotok/4-fot-sikatorpuszta-vazlatterve/50humnlolxixd2c2d008fotikatorpuszta.jpg>

[12] <https://www.archivnet.hu/4-fot-sikatorpuszta-vazlatterve>

[13] <https://www.archivnet.hu/sites/default/files/galeriafotok/5-cinkota-nagykozseg-hazhelyosztasi-terkepe/60humnlolxixd2c2d012cinkota.jpg>

[14] <https://www.archivnet.hu/5-cinkota-nagykozseg-hazhelyosztasi-terkepe>

[15] <https://www.archivnet.hu/sites/default/files/galeriafotok/6-vecses-hazhelyosztasi-terve-tervezo-lukacs-laszlo/70humnlolxixd2c1d001vecses.jpg>

[16] <https://www.archivnet.hu/6-vecses-hazhelyosztasi-terve-tervezo-lukacs-laszlo>

[17] <https://www.archivnet.hu/sites/default/files/galeriafotok/7-nagykanizsa-sanci-major-hazhelyosztasi-terve/80humnlolxixd2c2d016sancmajor.jpg>

[18] <https://www.archivnet.hu/7-nagykanizsa-sanci-major-hazhelyosztasi-terve>

[19] <https://www.archivnet.hu/sites/default/files/galeriafotok/8-csurgo-eszaki-reszenek-rendezesi-terkepe-tervezo-lukacs-laszlo/90humnlolxixd2c2d009csurgo.jpg>

[20] <https://www.archivnet.hu/8-csurgo-eszaki-reszenek-rendezesi-terkepe-tervezo-lukacs-laszlo>

[21] <https://www.archivnet.hu/sites/default/files/galeriafotok/9-kisszallastelepes-kozseg-terve-tervezo-honsch-laszlo/100humnlolxixd2c2d006kisszallas.jpg>

[22] <https://www.archivnet.hu/9-kisszallastelepes-kozseg-terve-tervezo-honsch-laszlo>

[23] <https://www.archivnet.hu/sites/default/files/galeriafotok/10-demecserhazhelyosztasi-terkepe/110humnlolxixd2c2d007demecser.jpg>

[24] <https://www.archivnet.hu/10-demecser-hazhelyosztasi-terkepe>

[25] <https://www.archivnet.hu/sites/default/files/galeriafotok/11-apacai-ut-faluterve-ma-csabasabadi/120humnlolxixd2c2d013csabasabadi.jpg>

[26] <https://www.archivnet.hu/sites/default/files/galeriafotok/11-apacai-ut-faluterve-ma-csabasabadi/120humnlolxixd2c2d001nyarsapati.jpg>

[27] <https://www.archivnet.hu/11-apacai-ut-faluterve-ma-csabasabadi>

[28] <https://www.archivnet.hu/sites/default/files/galeriafotok/12-nyarsapat-ujkozseg-munkaterve/120humnlolxixd2c2d013csabasabadi.jpg>

[29] <https://www.archivnet.hu/sites/default/files/galeriafotok/12-nyarsapat-ujkozseg-munkaterve/120humnlolxixd2c2d001nyarsapati.jpg>

[30] <https://www.archivnet.hu/12-nyarsapat-ujkozseg-munkaterve>

[31] <https://www.archivnet.hu/sites/default/files/galeriafotok/13-ujmohacs-arviz-elotti-terkepe/140humnlolxixd2c2d003mohacs.jpg>

[32] <https://www.archivnet.hu/13-ujmohacs-arviz-elotti-terkepe>

[33] <https://www.archivnet.hu/sites/default/files/galeriafotok/14-ujmohacs-latvanyterve-tervezo-farkas-tibor-valamint-nepies-tipustervek-1956-1958-a-fenykepek/150p1080089.jpg>

[34] <https://www.archivnet.hu/sites/default/files/galeriafotok/14-ujmohacs-latvanyterve-tervezo-farkas-tibor-valamint-nepies-tipustervek-1956-1958-a-fenykepek/163.jpg>

[35] <https://www.archivnet.hu/sites/default/files/galeriafotok/14-ujmohacs-latvanyterve-tervezo-farkas-tibor-valamint-nepies-tipustervek-1956-1958-a-fenykepek/162.jpg>

[36] <https://www.archivnet.hu/14-ujmohacs-latvanyterve-tervezo-farkas-tibor-valamint-nepies-tipustervek-1956-1958-a-fenykepek>

[37] https://www.archivnet.hu/sites/default/files/galeriafotok/15-hortobagy-szocialista-mintakozseg-terve-tervezo-t-tarjan-aladar/170humnlolxixd8c1d006hortobagy_0.jpg

[38] <https://www.archivnet.hu/15-hortobagy-szocialista-mintakozseg-terve-tervezo-t-tarjan-aladar-0>

[39] https://www.archivnet.hu/sites/default/files/u364/175_hortobagy07szept0007.jpg

[40] <https://www.archivnet.hu/sites/default/files/galeriafotok/16-hosszapalyi-kozseg-terve-tervezo-gabor-robert/180humnlolxixd2c1d002hosszapalyi.jpg>

[41] <https://www.archivnet.hu/16-hosszapalyi-kozseg-terve-tervezo-gabor-robert>

[42] <https://www.archivnet.hu/sites/default/files/galeriafotok/17-mezohegyeskozseg-terve-tervezo-lukacs-laszlo/190humnlolxixd2c1d005emohegyes.jpg>

[43] <https://www.archivnet.hu/17-mezohegyeskozseg-terve-tervezo-lukacs-laszlo>

[44] <https://www.archivnet.hu/sites/default/files/galeriafotok/18-jaszapati-kozseg-terve/200jaszapati.jpg>

[45] <https://www.archivnet.hu/sites/default/files/galeriafotok/18-jaszapati-kozseg-terve/210jaszapatimuleiras.jpg>

[46] <https://www.archivnet.hu/18-jaszapati-kozseg-terve>

[47] <https://www.archivnet.hu/sites/default/files/galeriafotok/19-sajokazinc-regi-kozseg-reszletes-kompozicios-tervtanulmánya-tervezo-balla-tibor/220.jpg>

[48] <https://www.archivnet.hu/sites/default/files/galeriafotok/19-sajokazinc-regi-kozseg-reszletes-kompozicios-tervtanulmánya-tervezo-balla-tibor/221.jpg>

[49] <https://www.archivnet.hu/sites/default/files/galeriafotok/19-sajokazinc-regi-kozseg-reszletes-kompozicios-tervtanulmánya-tervezo-balla-tibor/222.jpg>

[50] <https://www.archivnet.hu/sites/default/files/galeriafotok/19-sajokazinc-regi-kozseg-reszletes-kompozicios-tervtanulmánya-tervezo-balla-tibor/223.jpg>

[51] <https://www.archivnet.hu/sites/default/files/galeriafotok/19-sajokazinc-regi-kozseg-reszletes-kompozicios-tervtanulmánya-tervezo-balla-tibor/224.jpg>

[52] <https://www.archivnet.hu/sites/default/files/galeriafotok/19-sajokazinc-regi-kozseg-reszletes-kompozicios-tervtanulmánya-tervezo-balla-tibor/230humnlolxixd8f28d002kazincbarcika.jpg>

[53] <https://www.archivnet.hu/sites/default/files/galeriafotok/19-sajokazinc-regi-kozseg-reszletes-kompozicios-tervtanulmánya-tervezo-balla-tibor/240humnlolxixd8f28d003kazincbarcika.jpg>

[54] <https://www.archivnet.hu/19-sajokazinc-regi-kozseg-reszletes-kompozicios-tervtanulmánya-tervezo-balla-tibor>

[55] <https://www.archivnet.hu/sites/default/files/galeriafotok/20-rede-kozseg-terve-tervezo-lengyel-tamas/260humnlolxixd2c1d004rede.jpg>

[56] <https://www.archivnet.hu/20-rede-kozseg-terve-tervezo-lengyel-tamas>

[57] <https://www.archivnet.hu/sites/default/files/galeriafotok/21-tormaspuszta-ma-tormasliget-kozseg-terve-tervezo-lukacs-laszlo/270humnlolxixd2c1d007tormaspuszta.jpg>

[58] <https://www.archivnet.hu/21-tormaspuszta-ma-tormasliget-kozseg-terve-tervezo-lukacs-laszlo>

[59] <https://www.archivnet.hu/sites/default/files/galeriafotok/22-ketszobas-telepeshaz-terve-ujronafon/280.jpg>

[60] <https://www.archivnet.hu/22-ketszobas-telepeshaz-terve-ujronafon>

[61] <https://www.archivnet.hu/sites/default/files/galeriafotok/23-kal-kapolna-nagyut-telepes-haz-latvanyterve-tervezo-biro-tibor/290.jpg>

[62] <https://www.archivnet.hu/23-kal-kapolna-nagyut-telepes-haz-latvanyterve-tervezo-biro-tibor>

[63] <https://www.archivnet.hu/sites/default/files/galeriafotok/24-palhaza-hangya-szovetkezeti-korvetvezeto-lakohaz/310hangyaszolghaz.jpg>

[64] <https://www.archivnet.hu/24-palhaza-hangya-szovetkezeti-korvetvezeto-lakohaz>

[65] <https://www.archivnet.hu/sites/default/files/galeriafotok/25-ronafoi-ma-ujronafon-cseledlakasokbol-kialakitando-daralomalom-gepszin-gepeszlakas-es/320.jpg>

[66] <https://www.archivnet.hu/25-ronafoi-ma-ujronafon-cseledlakasokbol-kialakitando-daralomalom-gepszin-gepeszlakas-es>

[67] <https://www.archivnet.hu/sites/default/files/galeriafotok/vakar-tibor-falusi-hazterve-1946-1947/330.jpg>

[68] <https://www.archivnet.hu/vakar-tibor-falusi-hazterve-1946-1947>

[69] <https://www.archivnet.hu/sites/default/files/galeriafotok/david-karoly-falusi-haz-kobol-1947/340davidkohazszinezve.jpg>

[70] <https://www.archivnet.hu/david-karoly-falusi-haz-kobol-1947>

[71] <https://www.archivnet.hu/sites/default/files/galeriafotok/racz-gyorgy-helyi-dialektusokhoz-igazodo-falusi-tipushaz-latvanytervei-1945-1946/350raczalaprajzok.jpg>

[72] <https://www.archivnet.hu/sites/default/files/galeriafotok/racz-gyorgy-helyi-dialektusokhoz-igazodo-falusi-tipushaz-latvanytervei-1945-1946/350szekesfehervarnyarakok.jpg>

[73] <https://www.archivnet.hu/racz-gyorgy-helyi-dialektusokhoz-igazodo-falusi-tipushaz-latvanytervei-1945-1946>

[74] <https://www.archivnet.hu/sites/default/files/galeriafotok/magyar-parasztkuldtotseg-latogatasa-a-szovjetunioban-az-otvenes-evек-fordulojan/360.jpg>

[75] <https://www.archivnet.hu/magyar-parasztkuldtotseg-latogatasa-a-szovjetunioban-az-otvenes-evек-fordulojan/370.jpg>

[76] <https://www.archivnet.hu/magyar-parasztkuldtotseg-latogatasa-a-szovjetunioban-az-otvenes-evек-fordulojan>

[77] <https://www.archivnet.hu/sites/default/files/galeriafotok/26-tehenistallok-egy-otvenes-evек-kozepen-kiadott-tipusterv-katalogusbol/380humnlolxixd1b26d004tehenist.jpg>

[78] <https://www.archivnet.hu/sites/default/files/galeriafotok/26-tehenistallok-egy-otvenes-evек-kozepen-kiadott-tipusterv-katalogusbol/390humnlolxixd1b26d005tehenist.jpg>

[79] <https://www.archivnet.hu/sites/default/files/galeriafotok/26-tehenistallok-egy-otvenes-evек-kozepen-kiadott-tipusterv-katalogusbol/400humnlolxixd1b26d006tehenist.jpg>

[80] <https://www.archivnet.hu/sites/default/files/galeriafotok/26-tehenistallok-egy-otvenes-evек-kozepen-kiadott-tipusterv-katalogusbol/410humnlolxixd1b26d007tehenist.jpg>

[81] <https://www.archivnet.hu/sites/default/files/galeriafotok/26-tehenistallok-egy-otvenes-evек-kozepen-kiadott-tipusterv-katalogusbol/415humnlolxixd1b26d001.jpg>

[82] <https://www.archivnet.hu/sites/default/files/galeriafotok/26-tehenistallok-egy-otvenes-evек-kozepen-kiadott-tipusterv-katalogusbol/420humnlolxixd1b26d003.jpg>

[83] <https://www.archivnet.hu/26-tehenistallok-egy-otvenes-evек-kozepen-kiadott-tipusterv-katalogusbol>

[84] <https://www.archivnet.hu/sites/default/files/galeriafotok/27-8a-tipusu-44-6-ferohelyes-tehenistallo-12-meter-szeles-tetoszerkezettel-rekeszek-felett/430.jpg>

[85] <https://www.archivnet.hu/27-8a-tipusu-44-6-ferohelyes-tehenistallo-12-meter-szeles-tetoszerkezettel-rekeszek-felett>

[86] <https://www.archivnet.hu/sites/default/files/galeriafotok/28-satortetos-varosi-ablakos-kockahazak-hantos-fo-utca-63-65/440besnyo.jpg>

[87] <https://www.archivnet.hu/28-satortetos-varosi-ablakos-kockahazak-hantos-fo-utca-63-65>

[88] <https://www.archivnet.hu/cimkek/idek>

[89] <https://www.archivnet.hu/cimkek/ideki-tarsadalom>

[90] <https://www.archivnet.hu/cimkek/falutervezes>

[91] <https://www.archivnet.hu/cimkek/epiteszet>